

ГЕОЕКОНОМІЧНІ СТРАТЕГІЇ ПРИЧОРНОМОРСЬКИХ ДЕРЖАВ У КОНТЕКСТІ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2009, вип. 3(22), с. 54–59

Розглянуто геополітичні та гео економічні інтереси України і залежність стабільності та розвитку України від зміни значення Чорноморського регіону та перспективи економічного співробітництва.

Розуміння наслідків глобалізації для України вже є не тільки науковим дискурсом, а й практичною необхідністю. Ці процеси торкаються навіть прибережних регіонів України. Процес зростання об'ємів транспортування енергоресурсів через Чорне море викликає до себе все більший інтерес з боку ЄС, США, примушує політиків і військових приділяти увагу питанням безпеки транзиту нафти й газу. Невипадково на стамбульському саміті НАТО 2004 року НАТО, визнавши важливість Чорноморського регіону (ЧР), закликав партнерів і союзників з прибережних країн об'єднати зусилля для підсилення стабільності цього регіону.

З іншого боку, посилення інтересу з боку Європейського Союзу до регіону привело до появи концепції структури відносно напрямів і механізмів співробітництва. Цей документ – Black Sea Synergy – a New Regional Cooperation Initiative – є ключовим для аналізу перспектив регіонального співробітництва на тлі європейської інтеграції [1].

І це закономірно, враховуючи розширення Європейського Союзу та НАТО, у тому числі за рахунок країн Чорноморського регіону. Спостерігається тенденція до зростання міжнародного впливу цих структур. Важливим фактором у цьому регіоні лишається традиційне стратегічне значення Російської Федерації (РФ). Водночас Туреччина прагне мати більший вплив на країни Чорноморського та Каспійського басейнів, враховуючи її невизначений статус щодо євроінтеграційних перспектив. Наступним чинником слід назвати зміну сутності безпеки, в якій перше місце займають питання так званої “м'якої” безпеки: енергетичної, екологічної,

інформаційно-технологічної, суспільної. Особливо актуальним це питання стає в умовах зростання кількості “гарячих” точок у світі, коли погано працюють такі класичні механізми, як ОБСЄ та ООН. Додатковим чинником у цьому напрямку є той факт, що Чорноморський регіон досі є частиною так званої “дуги нестабільності”, яка починається на Балканському півострові та простягається до Афганістану [1].

З точки зору гео економічного значення Чорноморський регіон є потенційно об'ємним ринком, який має значні природні ресурси, науково-технічний потенціал та може стати ключовим місцем торгівлі між Європою, Близьким Сходом і Азією [5]. Це сприятиме розширенню зв'язків Чорноморського регіону з Каспійським, Середземноморським, Балтійським регіонами.

Динаміка змін міжнародних відносин в Європі та необхідність для нових незалежних країн самостійно відстоювати свої інтереси об'єктивно спровокували появу різних регіональних організацій: Центральноєвропейська ініціатива (ЦЄІ), Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), ГУАМ, Спільнота демократичного вибору (СДВ) та ін.

Головним завданням регіональної співпраці країн Чорного моря було створення інтеграційної системи співробітництва, яке знайшло своє втілення в ОЧЕС. Це було перше значне інтеграційне утворення нового етапу розвитку світової економіки, яке здатне об'єднати країни з різними політичними та економічними формами орієнтації. Тому розвиток системи чорноморської співпраці став одним з важливих механізмів входження

причорноморських країн у загальноєвропейську інтеграцію.

Водночас регіональне співробітництво не вийшло на високий рівень інтеграції та ефективності. Серед основних причин такого стану слід виокремити наступні: збереження в деяких країнах пріоритету національних інтересів над спільним регіональними; велика кількість різноманітних ініціатив, які пропонуються одними країнами та відкидаються іншими; наявні суперечності та проблеми у відносинах між країнами регіону (“заморожені” конфлікти, відносини з НАТО); відсутність послідовного і впливового лідера; членство в таких організаціях, як НАТО та ЄС; участь в субрегіональних структурах ОЧЕС, ГУАМ, СДВ, Чорноморський форум, Black Sea Harmony, Blackseafog та ін; відсутність чіткої уяви та моделі подальшого регіонального співробітництва; обмеженість ресурсів багатьох країн ЧР, що примушує керівництво цих держав обирати тільки ті напрямки або варіанти розв’язання проблем, які дадуть реальні результати або переваги для країни; деякі проблеми, які мають спільну назву у різних країнах, вирізняються своїм наповненням і значенням, що розрізняє країни ще більше під час розроблення політики розв’язання цих проблемних питань у межах регіону [5].

У гео економічному відношенні Чорноморський регіон є надзвичайно важливим для України з погляду можливостей збільшення її об’ємів зовнішньої торгівлі, чіткої роботи транспортних комунікацій, забезпечення більшої енергетичної незалежності. Україна, керуючись такими міркуваннями, підтримала процес регіональної інтеграції як на європейському континенті, так і на регіональному рівні. Для України певне значення мають широкомасштабні комунікаційні проекти в рамках ОЧЕС з будівництва кільцевої автомагістралі навколо Чорного моря і системи магістральних трубопроводів для транзиту нафти і газу з Центральної Азії, Закавказзя, Близького і Середнього Сходу до Європи. Достатньо сказати, що використання території України дає можливість більш ніж удвічі скоротити довжину шляху транспортування нафти з регіону Близького Сходу до Європи. Важливим моментом щодо інтересів України в розвитку причорноморського співробітництва є прагнення стати регіональним лідером. Для цього українське керівництво створює сприятливі умови, щоб посилити свою роль у глобальних і регіональних системах міжнародних відносин. Ідеться про залучення до причорноморського співробітництва всього економічного простору України.

Інтереси Туреччини щодо розвитку регіонального співробітництва полягали в особливостях ситуації в регіоні. Після розпаду Радянського Союзу в Чорноморському регіоні з’явилася група держав, які потрапили у сферу зовнішньополітичних і економічних інтересів Туреччини. На додаток до політичних інтересів велике значення має і питання про захист прав тюркських народів, захисником і представником яких проголосила себе Туреччина. Покладаючи великі надії на власне геополітичне положення та економічну потужність, що зростає в умовах посилення кризових явищ у сусідніх постсоціалістичних державах, Туреччина прагне реалізувати ці переваги шляхом створення під своєю егідою стабільної структури, яка виступила б регіональним центром тяжіння.

Болгарія і Румунія визначили для себе пріоритетним напрямом приєднання до Європейського Союзу. Саме через цю призму вони розглядають процеси чорноморського співробітництва. Ці держави прагнуть використовувати свої регіональні переваги, пов’язані із застосуванням ролі “посередника” у взаємовідносинах з ЄС і регіоном. Передусім вони пропонують власні конкретні проекти і залучають фінансові можливості міжнародних організацій, у тому числі Євросоюзу, для їх реалізації, а також намагаються вирішувати питання регіональної співпраці шляхом взаємодії з різними міжнародними і регіональними структурами. Передбачається використання існуючих структур і організацій (ОЧЕС, ГУАМ, СДВ, Чорноморський форум) для вживання заходів співпраці між ЄС і чорноморськими державами [8].

Регіон Чорного моря об’єктивно є для Російської Федерації традиційною зоною інтересу. Росія має намір посилити роль ОЧЕС і використати її для розвитку південних регіонів РФ і створення міжнародної чорноморської курортної зони, в рамках якої відбулося б посилення екологічних транспортних правил для поліпшення обстановки в регіоні, для розбудови регіональної енергосистеми та високоякісної автомагістралі, відновлення пасажирського поромного сполучення між чорноморськими портами. Зацікавленість Росії полягає також у тому, щоб не дати можливість порушити її стратегічні інтереси в цьому регіоні, зберегти політичну, економічну і військову присутність, не допустити посилення в цьому регіоні ролі третіх держав. Передусім Росія концентрує зусилля на збереженні контролю над нафто- і газопроводами та основними вантажопотоками країн Центральної і Середньої Азії. Особливий інтерес РФ виявляє до того, щоб у майбутньому потік каспійської

нафти йшов тільки через російський нафтопровід і порти в рамках проектів енерготранспортної системи, яку розвиває Росія спільно з іншими країнами Великого Чорноморського регіону – Туреччиною, Азербайджаном, Болгарією, Грецією [7].

Таким чином, можна констатувати, що країни Чорноморського басейну мають спільні проблеми та інтереси, але водночас намагаються проводити регіональну політику, що базується на конкуренції між ними, яка останнім часом трансформується у дворівневу структуру (конкуренція між регіональними лідерами як перший рівень та глобальними акторами як другий рівень структури) та не дозволяє виробити єдиний формат регіонального співробітництва як площини для процвітання регіону та інтеграції в загальноєвропейські інтеграційні процеси.

Останні події навколо конфлікту РФ – Грузія, міжнародні судові позови Румунії до України щодо острова Зміїний та шельфу навколо нього, шпигунський скандал в Бухаресті та симетрична реакція України свідчать, що рівень конкуренції і змагання між країнами регіону зростають.

У зв'язку з цим слід ретельно доопрацювати як наявні стратегії розвитку європейських і регіональних інтеграційних процесів у Великому Чорноморському регіоні, так і механізми, за допомогою яких можна реалізувати спільний інтерес чорноморських країн та розкрити весь потенціал регіону.

Важливими структурно-формуючими аспектами сучасної європейської стратегії відносно Великого Чорноморського регіону, на які розраховують більшість країн регіону та які можуть позитивно вплинути на динаміку регіонального співробітництва, є такі: активне залучення до реалізації регіональних проектів Європейського інвестиційного банку та приватних фондів за фінансової підтримки ЄБРР. Серед пріоритетних чорноморських програм слід назвати розвиток транспортної, енергетичної та телекомунікаційної інфраструктури (TACIS, TRACECA, INOGATE, BlackSea PETra, Vaku Process); посилення співробітництва з існуючими регіональними організаціями з метою реалізації спільних проектів та поглиблення регіональної єдності (ОЧЕС, ОДЕР – ГУАМ, СДВ); розвиток і посилення демократичних інститутів і верховенство закону в країнах регіону; розвиток транскордонного співробітництва; збереження довгострокової стабільності та розв'язання передусім невирішених конфліктів завдяки механізму регіонального співробітництва, що стане базою для зміцнення

взаємної довіри та подолання існуючих перешкод на шляху до остаточного миру; боротьба з організованою злочинністю, корупцією і тероризмом; забезпечення в цих умовах стабільного постачання енергоресурсів для Європи; активна співпраця з регіональними інститутами (DABLAS, Black Sea and Danube Commissions, Black Sea Strategic Action Plan) з питань захисту навколишнього середовища [6].

Проте на розв'язанні регіональних проблем позначається як неоднорідність країн регіону, що розрізняються прогресом на шляху демократичних та економічних реформ, так і рівень їх відданості європейським цінностям, при цьому зберігається диференціація, конкурентність та пріоритетність у двосторонніх відносинах між країною та ЄС.

Важливою у цьому контексті є позиція України в Міжнародному Чорноморському Клубі, яка наполегливо надає пропозиції щодо активізації діяльності українських міст – членів МЧК для забезпечення державних інтересів.

Міжнародний Чорноморський Клуб – це неурядова громадська організація, яка об'єднує 26 міст восьми країн Чорноморського басейну і Середземномор'я та двох незваних державних утворень (Абхазії та Придністров'я). Членами Клубу є такі міста: Варна (Болгарія), Пірей, Салоніки, Кавала (Греція), Констанца, Галац (Румунія), Трабзон, Самсун, Ізміт (Туреччина), Азов, Таганрог (Росія), Трієст (Італія), Сухум (Абхазія), Тирасполь (Придністров'я), Поті та Батумі (Грузія). Україна має найбільший з усіх країн представницький склад у цій організації – 9 міст, серед яких Одеса, Миколаїв, Севастополь, Іллічівськ, Херсон, Маріуполь, Ялта, Феодосія. Клуб має статус спостерігача при Організації Чорноморського економічного співробітництва і консультативний статус при Економічній і Соціальній Раді ООН. МЧК також є членом Міжнародної Ради місцевої та Європейської ради малого бізнесу. МЧК був створений у 1992 р. на І Асамблеї в Одесі. Головною метою створення Клубу є вирішення спільних завдань, пов'язаних з Чорноморським узбережжям, координація соціально-економічного, екологічного, культурно-освітнього розвитку в Чорноморському регіоні. Практичними кроками на шляху втілення цієї мети члени організації вважають участь у розробленні, узгодженні, організації та виконанні спільних інвестиційних проектів у галузі економіки, екології, туризму та культури; розвиток вільного підприємництва, розширення торгівлі; вирішен-

ня колективними зусиллями екологічних проблем Азово-Чорноморського басейну, створення засад для раціонального використання його природно-ресурсного потенціалу; посилення зв'язків між господарським суб'єктами та державними адміністративними органами країн Чорноморського басейну. Керівним органом МЧК є загальні збори (Асамблея) всіх членів Клубу, які проводяться не рідше одного разу на рік. Правління Клубу, Виконавча Дирекція та Ділова Рада МЧК мають виконавчі функції [3].

Важливим є те, що міста — члени МЧК вважають своєю місією слугувати мостом порозуміння між урядами своїх країн. Це виявляється насамперед у позиції Клубу щодо недопущення перетворення його на арену для політичних дискусій та з'ясування стосунків між його членами. Таку позицію, наприклад, на XVIII Асамблеї МЧК продемонструвало засудження більшістю його членів вимоги нових членів Клубу — грузинських міст Поті та Батумі — щодо виключення м. Сухумі зі складу МЧК на підставі того, що воно представляє незнану республіку та грузинський уряд не дав згоду на його входження до цієї організації. Таким чином, головну логіку співпраці члени МЧК бачать у дусі функціоналістської теорії інтеграції: розвиток тісних ділових та інших зв'язків на транснаціональному рівні поступово приводить до досягнення позитивної взаємодії й на міждержавному рівні.

Враховуючи попередній досвід роботи муніципалітетів і торговельно-промислових палат українських міст у рамках МЧК, можна вважати перспективними наступні напрями співпраці: екологія (питання використання та охорони ресурсів Чорного моря); розвиток інфраструктури; комунікаційні можливості; взаємний обмін досвідом з питань підприємництва, приватизації, підтримки малого і середнього бізнесу, а також міського господарства — реконструкції міських мереж комунальних служб та доріг, екології та утилізації міських відходів, програм соціального захисту населення, інноваційних проєктів, міського транспорту та ін.

Для найефективнішого використання Україною потенціалу співпраці в рамках Міжнародного Чорноморського Клубу важливо докладати відповідних зусиль на державному та муніципальному рівнях. Це передбачає скоординовані дії та активність в ініціюванні та імплементації рішень Клубу. Найбільш повна реалізація українських інтересів можлива лише за умови наявності узгодженої позиції всіх дев'яти українських міст —

членів МЧК, вироблення спільного плану дій та заходів. Це може відбуватись через створення спільних робочих груп для розроблення конкретних програм, а також через організацію постійних взаємних консультацій. Рішення про створення регіонального центру МЧК в Одесі має велику практичну цінність, оскільки це значно поліпшить координацію дій українських міст.

На державному рівні Україні слід демонструвати активну зацікавленість у плідному співробітництві міст — членів Міжнародного Чорноморського Клубу, у поживленні контактів між ними в торговельно-економічній, культурній та інших сферах, лобіювати програми та проєкти МЧК на міждержавному рівні. Доцільно також було б розробити і прийняти Стратегію підтримки діяльності Клубу, яка б передбачала конкретні механізми координації діяльності українських міст — членів МЧК, надання їм підтримки, консультування з різних питань. Враховуючи те, що більшість країн, які входять до МЧК, є членами ВТО, а чотири з них — членами Європейського Союзу, прагнення українських міст обмінюватися досвідом і розробляти спільні проєкти зі своїми партнерами по МЧК відповідає загальнодержавним інтересам та має бути підтримано урядом країни.

Україна має перспективні зони морського шельфу. Саме ці ресурси спричинили суперечку між Україною та Румунією за статус острова Зміїний у Чорному морі. Спірною є не приналежність острова, а його статус, вірніше, шельф навколо Зміїного, який має значні запаси нафти й газу. Вирішення цього конкретного спору на користь Румунії має негативні наслідки для практики освоєння українських шельфів. Зростуть міжнародні суперечності з економічних інтересів, стратегій освоєння. До того ж погіршення інвестиційного клімату у зв'язку зі світовою фінансовою кризою не сприятиме покращанню стану паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) України і досягненню швидких результатів на шельфі. Називається часовий горизонт у 5–7 років. Політичні рішення багатьох урядів щодо освоєння шельфу вже зараз вплинули на ринок: розконсервування шельфу посилює тенденцію до падіння нафтових цін. До початку шельфового видобутку мине час, необхідний для подолання економічної кризи, і попит на енергоносії у світі почне зростати.

В акваторіях Чорного та Азовського морів, згідно з прогнозами 2005 р., знаходиться близько 30 % нерозвіданих ресурсів ПЕР від неосвоєних ресурсів України. Недостатній обсяг виконання

геополітичної розвідки призвів до того, що на сьогодні в акваторії Чорного моря відкрито лише вісім газових і газоконденсатних родовищ, а в акваторії Азовського моря (український сектор) — шість газових родовищ (одне з яких розташоване частково на суші). Як поточні розвідані запаси, так і видобуток газу на морських родовищах України ледь перевищують 3 % загальноукраїнських показників. При цьому значні можливості нарощування сировинної бази і видобутку не лише природного газу, а й нафти підтверджуються відкриттям на відстані 60–70 км від межі українського сектора Чорного моря у румунських водах трьох родовищ із сумарними запасами нафти понад 20 млн тонн [2].

Вирішення нагальних питань енергетичного забезпечення в Україні довгий час відкладалося на невизначений час, стратегічні питання розвитку енергетичного сектора економіки залишилися нерозв'язаними. Ситуація ускладнюється через практичну відсутність диверсифікації імпорту, який монополізовано РФ за нафтою, газом та ядерним паливом. Експортні можливості країни, які в часи СРСР були досить значними, втрачено. Нові зусилля в цьому напрямі є ще досить ситуативними і не можуть приносити довгострокових успіхів.

Таким чином, ситуація в енергетичному секторі є досить складною. Тим більше сьогодні потрібні виважені кроки щодо тактичних дій в енергетичній дипломатії та внутрішній енергетичній політиці, а також особливо у визначенні стратегічних пріоритетів цієї політики. До того ж тут Україна має певні переваги. Так, у полі зовнішнього тяжіння України перебуває понад 30 країн, через її територію пролягають найкоротші і найзручніші шляхи на таких напрямках, як Балтика — Чорне море, Північна і Центральна Європа — Закавказзя і Центральна Азія. Наявність незамерзаючих портів на Чорному та Азовському морях та в гирлі Дунаю, а також річкових водних артерій, розвинена мережа залізниць, автомобільних шляхів, трубопроводів у широтних і меридіональних напрямках створюють необхідні передумови для активної участі нашої держави у міжнародному поділі праці з перетворенням її на провідну країну-транзитера на євразійському просторі. Ці можливості України враховують і в ЄС, і в РФ.

Підсумовуючи усі чинники регіональних та європейських інтеграційних процесів в Чорноморському регіоні, можна дійти висновку, що регіональна співпраця є невід'ємним елементом

загальних інтеграційних процесів. Таким чином, співробітництво в регіоні буде розвиватися, поступово долаючи перешкоди і проблеми, за умов застосування нового мислення, нових підходів та концепцій у розв'язанні проблемних питань на всіх рівнях. Необхідність активізації співробітництва сприймається усіма країнами, оскільки ціною інертності та бездіяльності у вирішенні проблем може бути дестабілізація Чорноморського регіону, енергетична та економічна криза, яка охопить весь європейський континент.

У Чорноморському регіоні функціонує багато регіональних об'єднань, які були створені для інтеграції чорноморських країн, їх економічного та соціально-економічного розвитку. Причому важливо, що подібна інтеграція відбувається як на міждержавному, так і на транснаціональному рівні — регіонів і міст. Останнє стосується Міжнародного Чорноморського Клубу, який об'єднує багато міст, зацікавлених у налагодженні плідної співпраці між ними. Немає сумнівів, що участь України у цій організації, як і в інших, що об'єднують чорноморські країни, приносить дивіденди нашій державі, відповідає завданням її регіональної політики.

Відбувається процес становлення й розвитку морського господарства як складової регіональних соціо-економічних систем. Напрямом національної політики провідних морських держав і країн “економічного авангарду” стає цілеспрямована економічна морська діяльність. Освоєння морських мінерально-сировинних ресурсів (розсипи корисних копалин паливно-енергетичних ресурсів) передбачає як міжрегіональну співпрацю, так і суперництво та конкуренцію, особливо в галузі паливно-енергетичних ресурсів на шельф морів.

Література

1. Воронюк М. О. Геополітичні зміни в Чорноморському регіоні та перспективи регіонального співробітництва // Стратегічні пріоритети. — 2007. — № 2.
2. Созанський В. І. Газові факели Чорного моря — критерій газонафтоносності його надр // Тектоника і нефтегазоносність Азово-Чорноморського регіона. — Симферополь, 1999. — С. 105–107.
3. Устав Международного Черноморского Клуба. — <http://www.i-bsc.info/>
4. Black Sea Synergy — a New Regional Cooperation Initiative. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. — Brussels, 2007. — Apr. 11.

5. *Globalization and Maritime Power* / Ed. by Sam J. Tangredi / Nat. Strategic Studies. — Nat. Defense Univ., 2002.

6. Perepelytsa G. The policy of Ukraine towards the BSEC and Black Sea region // Harvard Black Security program (BSSP). — 2007. — P. 65–73.

7. Pippidi A. M. Black Sea Dilemmas // SAR Policy Brief. — 2006. — № 20. — June.

8. Tassinari F. A. Synergy for Black Sea Regional Cooperation: Guidelines for an EU Initiative // CEPS Policy Briefs. — 2006. — June.

Регион Чорного моря у плані транспортного та енергетичного постачання формує міст між Сходом і Заходом. Цей регіон є надзвичайно чутливий до гео економічних інтересів України. Процес розширення Європейського Союзу та НАТО призвів до прямого наближення цих структур до берегів Чорного моря. Політика європейського добросусідства знайшла своє втілення у так званій Синергетичній ініціативі Чорного моря. Надзвичайно важливим моментом співпраці України в регіоні Чорного моря є забезпечення енергетичної безпеки.

Регион Чорного моря в плане транспортного и энергетического снабжения формирует мост между Востоком и Западом. Этот регион является весьма чувствительным к геоэкономическим интересам Украины. Процесс расширения Европейского Союза и НАТО привел к прямому приближению этих структур к берегам Черного моря. Политика европейского добрососедства нашла отражение в так называемой Синергетической инициативе Черного моря. Важным моментом сотрудничества Украины в регионе Черного моря является обеспечение энергетической безопасности.

The Black Sea region forms a bridge between the East and West in terms of transport and energy supplies. It is a region geo-economical sensitivity for Ukraine. The European Union's, NATO's enlargement process brings the EU and NATO right up to the shores of the Black Sea. The European Neighbourhood Policy has responded to this by developing the so-called Black Sea Synergy regional initiative. One the particularly important step in regional co-operation in Black Sea region is enhancing energy security.

Надійшла 10 червня 2009 р.